

Johan Burian, majstr stolařský z Mohelna

Malovaný nábytek byl na venkově v 19. stol. prostou potřebou. Říká se mu mylně slovácký. Zatím však každý kraj měl své mistry stolaře a truhláře, k jejichž dovednosti pojilo se i malířské umění.

Takovým dovedným mistrem byl také Jan Burian z Mohelna. Celá řada jeho prací je dosud zachována. Shledáváme se s nimi na Náměštsku, Třebíčsku, Moravském Budějovicku, Znojemsku, velmi často na Brněnsku a, což je nejvýznamnější, na Slovácku. To je důkazem, že Burianovy práce byly hledány jako kvalitní nejen po stránce truhlářské, ale i malířské. Burian poptávky využil a rozvážel své výrobky po trzích nejen do blízké Náměště, nýbrž i na Znojensko, do Hostěradic, ba až do Hustopečí, kde míval sklad.

A tak to pověstně pestré Slovácko kupovalo nejhezčí kusy nábytku od mistra z klidné Českomoravské vysočiny. Jeho práce odlišují se pestrostí a bohatou ornamentálností mezi jiným nábytkem ve sbírkách museí v Brně, Znojmě i v Domě umělců v Hodoníně.

Jan Burian (nar. 15. XII. 1813, zemřel 1889) pocházel ze stolařské ro-

diny mohelenské. Jeho otec František (nar. 1780, zemř. 1860) byl již stolařem a Janův bratr František (nar. 1818, zemř. 1890) se též vyučil stolařství. Janův syn Jos. Burian (nar. 1844, zemř. 1927) také dědil řemeslo po otci. Všichni se narodili v Mohelně a jsou tam i pohřbeni.

Buriani vyráběli postele s nebesy i bez nich, rožní skřínky t. zv. koutničky, lavice rovné i rohové, trnožové stoly, skříně a mísníky, ale nejvíce truhly. Ty jsou trojí velikosti. Vkládaly se totiž jedna do druhé, aby se na voze ušetřilo místa při dopravě na jermaky. Barva nábytku je buď kobaltově, ultramarinově nebo indigově modrá. Stěny, rozčleněné v obdélné tabule, jsou ohraničeny bílou linkou. Do těchto tabulí, přímo na modrý podklad jsou vmalovány stylisované květy. Jejich základem bývá romantická váza nebo velký květ růže. Ostatní květy se obyčejně souměrně staví kolem téměř těsně vedle sebe.

Malovalo se od ruky bez předlohy. Základní kompozice však byla přenášena na podklad ze vzoru propíchaného na tužším papíře t. zv. práškem havranního stříbra. — Každý květ byl nejprve jen rumělkový kruh a teprve jemný detail barvou bílou, žlutou a černou tvořil z něj růži, astru, kopretinu, jablíčko i tulipán. Olivově zelených listů je pomálu, neboť jimi

se doplňují v ornamentě jen volná místa. Nejvýznamnějším prvkem je růže. Zdá se, jako by si právě na nich byl mistr dával nejvíc záležet. A jak zajímavě maloval pestík a tyčinky!

V Burianově ornamentálním slohu není snahy vyjádřiti přírodní dojem. Květy jsou neskutečné, ploché. Jen detaily, konturované po jedné straně bíle nebo žlutě a po druhé černě, působí jakoby plastickým dojmem. Pozvolných barevných přechodů stínovacích zde není. Barvy se kladou prostě vedle sebe nebo na sebe zcela přesně a určitě. Velkorysá plochost s bohatým, jemným a přesným detailem je dekorativní předností Burianových prací.

Mistr si výrobky podpisoval. Byl si asi vědom své dovednosti, ceněné i na vzdáleném Slovácku. Na opěradlech lavic vždy mezi dvě pestré tabule vepsal bílou barvou do jednoduchého věnečku: Johan Burian, Maistr Stolařsky z Mohelna. Léta Páně 18.. V druhém věnečku bývá jméno majetníkovy. Na truhlách uplatňoval Burian svůj monogram J a B do dvou květů jako skrývačku. Na rubu víka truhel podepisoval se Burian olůvkem (stolařskou tužkou) celým jménem, povoláním, místem a připojil vždy i letopočet.

K jménu Burianovu pojí se jména ještě dalších mohelenských truhlářů: Vincence Beránka a Karla Sýkory. Beránek se narodil v Čechách v Sezemických na Pardubicku r. 1811. Přišel do Mohelna jako stolařský pomocník. Tam se oženil s Kateřinou Hanslovou r. 1835. V roce 1844 se jim narodil

syn Vincenc, vrstevník Josefa Buriana.

K Vincenci Beránkovi mladšímu měl úzký vztah mohelenský rodák Jan Matoušek (nar. 1865), který mu rozvážel zboží po jermacích. Od něho se též dozvídáme, že Burianům formasil Josef Hošek a že Josef Burian neměl dětí, aby mohl řemeslo nadále v rodě uchovat. Podle Matouškových zpráv si Buriani malovali všechny své výrobky sami, kdežto u Beránků malovaly nábytek Beránkova žena s dcerami. V tomto směru na první pohled je patrné, že v malbě měli první místo Buriani a že byli vzorem jak Beránkovým maličkám, tak i stolaři Sýkovi, kteří se nikdy jak ve slohu, tak i komposici Burianům nevyrovnali i když si dovolili mnohem více stilisačních obměn než sami Buriani.

Vratislav Bělík

U hrnčíře Františka Kubiše ve Vladislavi

František Kubiš patřil ještě k těm hrnčířům, kterým se všim právem říkalo mistři. Všechna jeho práce od prvního kopnutí do hlíny až do posledního hlazení byla ruční.

Zemřel téměř v osmdesáti letech r. 1923 ve Vladislavi. Zde se i narodil (10. I. 1843), zde zdědil i řemeslo po otci Karlovi i s dílnou na čísle 75. Dílna zároveň sloužila celé rodině za obydlí. Tam byly na jednom místě zapuštěny do země čtyři velké kamenné pláty, zde byl i vál na hliněné těsto. Udělali jej z mohutného kmene stromu podél rozříznutého, do něhož byly vsazeny čtyři nohy. Vedle velké míst-

nosti stála v menší jizbě pec na vypalování nádobí. Byla kruhová se dvěma půlkruhovými otvory dole na příkládání a nahoře s otvorem na skládání nádobí do pece. Říkalo se mu »šelda«. — Hlínu a na klejt písek vozili z Dalešic. Na těch čtyřech plochých kamenech v dílně se hlína polévala vodou a promíchávala se, až se stejnoměrně provlhčila. Potom se z ní uplácál velký špalek, se kterého se struhem slupovaly plásty a za každým sloupnutím se hledal prsty písek nebo kaménky ve stěně hliněného špalku. Z náležitě vypracované, písku zbavené a téměř pružné hlíny se teprve vyrábělo nádobí.

U Kubišů měli dva hrnčířské kruhy. Mistr musil být velmi dovedný, neboť na kruhu nevytácel jen obyčejné hrnce nebo dojáky, nýbrž i nádoby značných rozměrů jako: povidláky, dvojušáky, smetaníky, ovšem že i čepáky, talíře, mísy, pernice, bábovky a různé formy na beránka, rybu, dětátko, štedrovnici a j. Též džbánů navyráběl v nejrůznějších velikostech a formách velké množství.

Syrové nádobí se poznenáhlu sušilo, aby nepukalo a potom se teprve vypalovalo. Pálení bylo dvojí: světlé a černé.

Před černým pálením se nádobí nejprve hladilo zvláštními křamelkami. Černá barva nádobí se získala při pálení pozvolným udušováním ohně. Když už bylo nádobí skoro vypálené, začaly se pozvolna zasypávat přízemní otvory pece a nakonec se důkladně zamazala hlínou i každá sebemenší skulinka v zazděném šeldu, neboť ji-

nak by se nádobí nevypálilo stejnoměrně černě a bylo by skvrnité.

Na polévání se vypálilo nádobí na světlo. Poleva se připravovala z klejtu a písku. Obojí se nejprve rozvlhlé vodou třelo mezi dvěma kameny. Utěrná hmota se rozředila vodou a tím se potom nádobí polévalo. Poleva bývala obyčejně okrově žlutá, hnědá nebo zelená. (Hmotu na klejt kupovali Kubišovi v Třebíči u Senksmídů.) Polévané nádobí se dalo ještě jednou vypálit.

Mistru Kubišovi pomáhal při práci s hlínou a na kruhu syn František, při hlazení a polévání nádobí manželka s dcerami. Jim patřila i pomoc, když se nádobí uchatilo, zdobilo obručemi a píchanými vzory. Nádobí se však pomalovávalo i prostými květy. Bývala to hlavně dna mís barvou tmavší na světlém podkladě nebo světlejší na tmavém. — Na jermaky jezdili do Brtnice, Budišova a Náměště. V Třebíči prodávali nádobí překupníkům. Na jednu fůru bylo třeba vypálit dvě pece. Bývalo to dvanáct až čtrnáct kop. A cena? Za talíř se platily tři krejčary.

Vratislav Bělík

Napsáno dle vyprávění Kubišovy dcery paní Marie Káfuňkové.

Šipáci

Staré dřevěné sošky svatých ve výklencích štítů na selských staveních na Třebíčsku, Náměšťsku, Moravském Budějovicku i jinde, jsou většinou dílem (podle svědectví Frant. Vlčana, výměnkáře v Hostákově) potulných řezbářů, kterým se říkalo »šipáci«.

Jako mlynářští krajáci stejně šli krajem za prací šipáci. Obcházeli dědiny a stavení, pospravovali, co bylo ze dřeva na správkou, vzali mzdu a šli zase dále. Měli však určitá místa, kde přenocovali, pobesedovali a dostali také najíst. Svým dobrodincům, hlavně panímámám, odvděčovali se svým řezbářským uměním: soškami svatých, které ve volných chvílích vyráběli též na odprodej.

Vratislav Bělik

Kdy se stala Kamenice u Jihlavy městečkem

Mezi několik málo městeček, z jejichž minulosti nevíme před koncem 14. století nic nebo téměř nic, náleží i Kamenice u Jihlavy, u níž máme vlastně teprve ve vkladu klášterství třebíčského z roku 1556 určitou zprávu, že byla městečkem.¹ Je to proto, že byl zničen archiv kláštera třebíčského, z něhož se nám dochovalo jen zcela náhodou několik listin alespoň v prepisech. Proto jsou nejstarší dějiny Kamenice, Měřína a Vladislavě tak chudé. Sám jsem spojil prvou zprávu o Kamenici podle indexů k ZD (Černého) a CDM s osobností Dobše z Kamenice z r. 1358,² přiznávám však, že není tu jistoty, neboť mohlo tu jít o jinou Kamenici. A tak prvou bezpečnou zprávu o Kamenici přináší listina olomouckého biskupa Jana z 23. února 1400, kterou biskup zapisuje oltářníku sv. Magdaleny v kostele sv. Jakuba v Brně 10 hřiven roč-

ního platu a sice na farních kostelích v Červené Lhotě (Rubea Lhota) 11½ hřivny, v Kamenici (Camenez) u Polné 11½, v Zhoři (Zohorz) u Polné 11½, v Lukách (Luka) 4 a v Koněšíně (Cunossyn) 11½ hřivny.³ Seskupení těchto kostelů nenechává nás na pochybách, že jde o kostely na klášterství třebíčském. V listině není ovšem ani u jediné z jmenovaných obcí napsáno, že by to bylo městečko, a také to nijak neznamena, že by uvedené obce nebo některá z nich nemohla být městečkem.

Naopak o Koněšíně víme, že městečkem kdysi byl — nevíme ovšem, kdy ztratil trhové právo, neboť ve falsu zakládací listiny kláštera třebíčského, hlásící se do počátků 12. století, uvádí se i Koněšín (Komissin) s trhem a krčmami.⁴ Vysvětlení je zde na snadě: tržní právo bylo zde přeneseno do výhodněji položené blízké Vladislavě.

Tím se dostáváme k tak zvané zakládací listině (vlastně k jejímu falsu) kláštera třebíčského. Je nápadné, že ve falsu se nejmenují vsi v okolí Luk, Kamenice a Měřína a tu je možno dvojí vysvětlení: buď toto území ještě v první polovině 12. století klášteru nenáleželo a bylo darováno teprve později,⁵ nebo v době vzniku falsa kraj neměl ještě stálého zalidnění. Falsum samo tedy k dané otázce nenaovídá nic, alespoň ne přímo. O koloniaci okolí Kamenice a Luk máme však jiné zprávy. Název vsi Nadějova ukazuje na opata Naděje (1160), název vsi Arnolce na opata Arnolda I.

(kolem r. 1230) nebo Arnolda II. (kolem r. 1255). Podle těchto indicií byla kolonisace okolí Luk a Kamenice prováděna mezi polovinou 12. a polovinou 13. století. Přitom je nutno vzít v úvahu, že vysazení Kamenice, která je položena na vhodnějším místě než okolní vsi, stalo se spíše dříve. Domnívám se, že text falsa třebíčské zakládací listiny vznikl v 2. polovině 12. století, kdy kolonisace na Kamenicku byla v proudu (proto vsi na Kamenicku nejsou v listině uvedeny, podle vnitřního obsahu listiny v žádném případě po r. 1200).

Výsadní listina na trhy pro Kamenici a pro Měřín se nedochovala a proto soudím, že trhy byly zde dříve nežli právo udílet tržní privilegium si osobili zeměpáni, tedy že trh v Kamenici se vyvinul před koncem 13. století z hospodářských příčin, bez dáni královského. Klášterství třebíčské bylo příliš rozsáhlé než aby vystačilo s jediným tržištěm, jiná tržiště musila vzniknout, jakmile byly nové lesní kraje kolonizovány. Proto se domnívám, že Kamenice i Měřín měly trhy již před polovinou 13. století.

Ladislav Hosák

¹ ZDB XXVII. 9. ² Historický místopis, 53. ³ CDM XIII. č. 15. ⁴ Viz Krejčíkovo vydání listiny v ČMM, 1911. ⁵ Ve výpisu Steinbachově (viz CDM, V., č. 94) se mluví o založení benediktinského probošství v *městečku* Měříně k r. 1298, to však není svědectvím, že by v zakládací listině slovo „oppidum“ se vyskytovalo, tím méně to znamená, že by snad okolí Měřína teprve tehdy bylo klášteru třebíčskému darováno, jak se někdy uvádí.

Nejstarší inventář zámků Police a Budkova z r. 1678

Velmi cenným, posud však téměř nevyužitým pramenem pro kulturní dějiny Moravy jsou inventáře v šlechtických pozůstalostních spisech zemského tribunálu v státním archivu v Brně (od r. 1637). Obsahují soupis jednotlivých předmětů pozůstalosti s udáním, kde tyto jsou uloženy (tedy zároveň soupis zámeckých místností), inventář dvorů, vrchnostenských podniků, někdy i soupis poddaných a jejich povinností, ba dokonce, ač zřídka, soupis knih v zámecké knihovně a soupis archivalií. Není vyloučeno, že studiem těchto inventářů bude možno zjistit některé posud neznámé staré české tisky a bude možno přijít na stopu vzácným rukopisům, které se ztratily nebo vůbec jsou neznámé. V každém případě inventáře podávají skvělý obraz pobělohorské feudální společnosti v její izolovanosti od lidu, obraz její devotnosti k panovníkovi, bigoterie, neúcty k českému jazyku (v knihovně se objevují české knihy ojediněle, pokud neobsahuje knihovna nevyložené knihy z majetku předbělohorské šlechty, poněvíc je to jen česká gramatika a nějaké modlitební knihy).

Na moravských zámcích bylo množství uměleckých památek, mnohdy domácího původu (i toufarské výrobky), množství kořisti z tureckých válek (zbraně, koberce, ba i turecké knihy) a podobně.

Jako vzor bohatého obsahu inven-

tářů podávám jen nejdůležitější, co obsahuje inventář pozůstalosti Matyáše Arnošta, svobodného pána Berchtolda na zámcích Polici a Budkově, pořízený 4. listopadu 1678.

Polický zámek obsahoval kapli, velký sál, jídelnu, vedlejší světnici, forhaus, vedle forhausu čtyři světničky a komoru, horní světnici (byla opuštěna), jesuitskou světnici, světnici mladého pána, kaplanku, dva sklípky, komoru, světnici, kde dříve bývala vdova, kuchyň s komorou a spížkou.

Nábytku a různých svršků, obrazů a uměleckých předmětů je sepsáno bez počtu, takže lze tu uvést jen nejdůležitější. V zámecké věži velké bicí hodiny, zvon a zvonek, kterým se volá k jídlu. Z toufarských výrobků se jmenuje pár novokřtěnských nožů s černými střenkami, dvě soupravy novokřtěnských nožů s perleťovými střenkami, v kredenci v sklípku množství toufarského nádobí a sice 34 mís, 46 talířů, 7 šálek, mísa na máslo, 8 kusů »Leichter«, 4 sklenice, 7 pohárů, 3 slánky, 2 malé nádobky s pokrývadly, konévka, velký džbán, 8 hlubokých talířů, 2 porcelánové šálky, 19 pohárů, skleněný džbán, skleněný šálek, 8 skleněných pohárů a hnědá hliněná máselnice.

Z obrazů (nelze uvést všechny): obrazy P. Marie a Nanebevzetí P. Marie, malované na dřevě (v kapli), Poslední večeře Páně (v jídelně), Samson, Zuzana, 5 krajinomaleb (v hostinském pokoji), portret hraběte z Mansfeldu (ve forhause), portret císaře Leopolda I. a arciknížete Leopolda Viléma (ve světnici mladého

pána), Ztracený syn, Narození Krista, Obrácení sv. Pavla, bitva u Nördlingen, ovčák, pes, 13 obrazů římských císařů (v sklípku). Tureckých zbraní a koberců bylo množství, zřejmě válečná kořist.

Knih nebylo příliš mnoho, většinou byly obsahu náboženského a vojenského, psané v řeči německé, francouzské a italské, pak ovšem latinské. Ze zajímavostí byl tu Popis cesty do Ruska, Poselství Východoindické společnosti z Číny a blíže nám neznámý spis zvaný Tempe Bohemica. Nechybělo tu ovšem Obnovené zřízení zemské jak pro Čechy, tak i pro Moravu a rukopisná instrukce pro moravský zemský tribunál. Jinak tištěných bohemik v zámecké knihovně nebylo. Ani archivalií nebylo mnoho. Urbář a pozemková kniha byla v panské kanceláři, ostatní archivalie byly uloženy v bývalé světnici vdovy Berchtoldovy, totiž: purkrabské účty z let 1666—77, různé spisy panství budkovského, rodinná korespondence a kvitance a kup Kojetic. České archivalie zřejmě se netěšily pozornosti vrchnosti, byly uloženy v truhle v sklípku.

Zámek v Budkově byl vybaven daleko chuději; z místností se jmenují jen jídelna, sklípek proti dvoru, komora nad sklípkem a sklípek ve věži. Z toufarského nádobí je zmíněn jen bílý »Leichter« a polévková mísa. Zato bylo tu dosti obrazů: 11 portretů rodu Gonzaga z Mantovy, obraz císaře Ferdinanda II. a jeho manželky, portret staré paní Berchtoldové, starého pána Berchtolda a druhé jeho man-

želky. Knihovna tu nebyla a v archivu jen staré purkrabské a kontribuční spisy panství budkovského.

Ladislav Hosák

Nález pražských grošů u Havlíčkova Brodu

Při lámání kamene na Jůzlově kopci, který je mezi Novým Světem a Mendlovou Vsí u Havlíčkova Brodu, našel Václav Prokeš, Okrouhličtí Dvořáci čp. 78 (Ovčín), v roce 1920 pražské groše. Při lámání byla dána nálož ze dvou stran pod veliký balvan. Po odstřelu se ukázala dutina, v níž byl rozbitý hrneček s mincemi. Nádobka z pálené hlíny byla zcela zničena. Z nálezů si ponechal několik grošů řídicí ze Sv. Kříže, dále četník, jemuž byl nález ohlášen a 20 grošů si ponechal nálezce Prokeš, za které si vyměnil u zlatníka stříbrné hodinky. Zbytek, 315 kusů, a 6 zlomků pražských grošů, byl odevzdán řediteli Antonínu Šoubovi pro museum v Havlíčkově Brodě, kde je nález uložen.

Čechy:

Karel IV. (1346—1378), pražský groš (9 kusů).

Václav IV. (1378—1419), pražský groš (306 kusů a 6 zlomků).

Váha po očištění je 850,47 g. Průměrná váha groše Karla IV. je 3,06 g a průměrná váha groše Václava IV. 2,8 g.

Pro otřelost není možno zjistit varianty a tudíž i přesnější dobu zakopání, kterou odhaduji asi kolem roku 1410.

Jiří Dvorský

Jihlavský mlynář vynalézá stroje

Dokud nebylo samostatné výroby strojnické, vyráběli stroje buď řemeslníci, železo nebo dřevo obrábějící a často také řemeslníci pro sebe sami. K těmto patřili zejména mlynáři — sekerníci. Na Moravě vynikl zvláště jihlavský mlynář Václav Kunžák. Stavěl a opravoval si sám strojní zařízení pro svůj mlýn, brzy však začal si všimnout i oborů jiných a pracoval i pro ně, zejména pro obor textilní. Volali ho k opravám valch, mandlů a stoup, a dokonce i k zařízení důlních výtahů. Dovedl opravovat i hodiny, stojící jako kapesní. A r. 1759 si zažádal, aby vedle živnosti mlynářské mohl provozovat i hodinářství.¹ Bylo mu to povoleno, ale s podmínkou, že se mlynářství vzdá. Tenkrát směl každý provozovat jen jednu živnost a tak zůstal při původní. Strojařením zabýval se však dál a v něm, jak sám píše, »osvojil si vědomosti čtením, přemýšlením a psaním.« V době 1759—1769 pokoušel se o samostatné konstrukce několika strojů. Byly to:

1. Beran na zarážení kůlů (pilotů) u staveb mostních. Model jeho zhotovil pro knížete Liechtensteina; jeho mathematicus Jakub de Bianchi vynález doporučil. V aktech je podrobně popsán.
2. Mlýn poháněný vodní zdviží; může za 4—5 hodin semlít, je-li zdviž o 25 librách váhy, měřící obilí, při váze 150 liber za 1 hodinu.
3. Buchar na výrobu pilníků s větším nebo menším počtem kladiv. K ob-

služe až 12 kladívkového stroje stačil jeden člověk. Následkem toho mohly být pilníky na něm vyrobené podle kalkulace Kunžákovy o 215 až 968 $\frac{1}{2}$ % lacinější než zboží ručně vyráběné.

4. Motorový vůz pro dopravu osobní, jiný pro dopravu nákladní a další, spojený zároveň s mlýnem, určený k účelům vojenským. Vůz osobní uváděn je do pohybu jedním člověkem, pro dopravu nákladní, jenž dosahuje výkonnosti 6 koní, 2 koňmi.

O vynálezy Kunžákovy zajímal se t. zv. subaltern manufakturního úřadu, t. j. komerční úředník pro kraj jihlavský ustanovený a doporučil jej guberniu. Kunžák pozván byl do Vídně, kde předvedl svoje hotové už stroje. Dvorská kancelář zajímala se však jen o buchar na výrobu pilníků, výsledek desíleté práce; pilníky na něm při zkoušce v Brně vyrobené uznány většinou za schopné soutěže s výrobky anglickými. Požadavek jeho, aby dostal výlučné výrobní privilegium a vedle toho roční stálý plat 300 zl., císařovna zamítla. Rozhodnutí — z r. 1771 — odůvodněno tím, že může mu stačit velký výtěžek na jeho výrobcích.² Neustal však dále se pokoušet. Tak víme, že zkonstruoval také stroj na trhání vlny, dosahující výkonnosti 20 dělníků.³ Zabýval se i konstrukcí leštícího stroje textilního.⁴

Jindřich Chylík

¹ Registratura komerčního konsesu v z. a. mor. K 1754, č. 6 ² K. k. K 1769. ³ Die Iglauer Sprachinsel, 1923, č. 40 a Vaterländische Blätter, VI. ⁴ Demian: Darstellung der ö. u. Monarchie.

Pokus o cukrovarnictví na Jihlavsku

Stálý pokles cen obilovin, projevující se ve dvacátých letech století devatenáctého, nutil zemědělce, aby hledali náhradu v jiném oboru rostlinné výroby zemědělské; a přispěl k tomu i přechod k hospodářství střídavému od trojstranného.¹

Na Moravě učiněn byl první pokus na Dačicku, tedy v kraji Jihlavském, na panství barona Karla z Dalberga.² Ten umožnil svému zmocněnci Františku Grebnerovi (1791—1851), že začal r. 1829 na jeho dvoře v Kostelním Vydrří pěstovat cukrovku. Tam zřídil Grebner také cukrovar, první v Rakousku. Brzy se však přesvědčil, že okolí dačické se k pěstování cukrovky nehodí a zřídil r. 1832 v Dačicích rafinerii cukru koloniálního, která do r. 1842 zpracovávala i něco surového cukru domácího z jiných rakouských cukrovarů. Rafinerie tato měla sklad v Jihlavě a ve Vídni. Byla však soutěže neschopná a proto byla r. 1852 zrušena. Byl to jen menší podnik. Roku 1843 rafinoval 12.500 centů suroviny.

Cukrovku pěstovat a cukr z ní vyrábět začali o něco málo později i na jiných místech v kraji, v Řehořově u Jihlavy a v Budišově u Třebíče. To ještě nebylo všeobecně známo, že v takových polohách se cukrovce nedaří, a pěstování cukrovky bylo vládou a hospodářskými organizacemi podporováno. Roku 1830 oznámil krajský úřad jihlavský veřejně, že mu lékárník Heller v Jihlavě odevzdal 60 čtv-

tek řepného semene, aby je rozdal v kraji.³

V Řehořově začal pěstovat cukrovku roku 1838 tamní pošt mistr Filip Semsch, patrně po příkladu svého kolegy na stejné státní silnici Jihlava—Brno v Ostrovačicích u Brna. Měl jen 7½ jiter vlastních pozemků (kolem 700 m nad mořem) a zpracovával ročně jen asi 14 q cukrovky na syrob. Pracoval ještě r. 1845.⁴

Cukrovar budišovský zřídila pro svého nevlastního syna, rytíře Barattu, hraběnka Pöttingová. Neměl však dost cukrovky, r. 1839—40 zpracovával jí jen 318 q na syrob a proto přeměněn brzy na výrobu syrobu bramborového.⁵

Jindřich Chylík

¹ Říha: Zemědělské krise první poloviny XIX. stol. a počátky cukrovarnictví ve Věstníku československé akademie zemědělské, XIII. ² Podrobněji pojednal jsem o tom ve svém článku v Časopise spolku přátel starožitností r. 1954. Tam uvádím i prameny. ³ Článek Handlův v Mitteilungen der k. k. mähr. schl. Ackerbaugesellschaft, 1870. ⁴ Pamětní kniha obce Řehořova. — Dominikal Buch panství Jamného. — Článek D'Elvertův Die Zuckerfabrikation in Mähren und österr. Schlesien, sv. III. ⁵ Týž článek D'Elvertův.

Protirobotní nepokoje v Bochovicích v červenci roku 1775

V oné době patřil batouchovický statek k panství náměštskému s osadami Batouchovicemi, Bochovicemi, Hroznaťínem a Vlčatínem. Robotní povinnosti vykonávali poddaní těchto sídel u dvora batouchovického, kde vládl pojezdny Jakub Pokorný z Ná-

městě. Vlna protirobotního hnutí, která zachvátila celou jihozápadní Moravu, se projevila velmi výrazně i na tomto statku, neboť touha po úlevě v robotách a pověsti o novém patentu se lavinovitě šířily po celém kraji.

V čele hnutí stál bochovický starosta *Pavel Šoukal*, když odepřeli robotu při sušení sena. Bylo to 17. července 1775, kdy oznámil jmenovaný hospodářský úředník krajskému úřadu v Jihlavě, že občané bochovičtí povstali proti vrchnosti, k pojezdnému se chovali neslušně a bitím mu vyhrožovali, slibující mu 50 ran.

Proto hned příštího dne zajel krajský hejtman do Náměště, kamž dal rychlými posly povolati i zprotivělé poddané. Čekal tam na ně od 8. hodiny ranní do 5. hodiny odpolední, ale ti nepřišli. Proto odejel do Třebíče, kde ho čekalo jednání se vzburěnými sedláky tamního panství. Tam byli obesláni i občané bochovičtí a dostavili se.

Starosta Šoukal byl otázan, zda se ptal pojezdného po novém patentu — jak týž oznámil do Náměště vrchnímu — a užil-li slov: *»Vy sakramenti, poručte neničko, můžete-li, bijte, smíte-li, tak uvidíte a my víc na robotu nepojedem.«*

Ovšem, že obviněný všecko popřel, ale byl jako hlavní původce odporu zatčen a dodán k rychtářskému právu v Jihlavě. Dle obvyklého popisu byl stár 50 let, měl 8 dětí, měl pár koní, 3 krávy. Jaký trest mu byl přisouzen, nebylo lze ze spisů zjistiti, ale byl podobný, který tam v téže době potkal obviněné »buřiče« z panství velkome-

ziříčského: po vytrpěném věznění byl asi před jihlavskou radnicí v trhový den vystaven s přivěšenou tabulkou a nápisem: »Původce rozbroje« po dobu jedné hodiny, k tomu pak »dokona ke všemu ouřadu při obci vyvržen a to všechno vedle práva.«

Tak mohl již 1. srpna téhož roku oznámiti znojemský krajský hejtman zemskému úřadu, že na celém náměštském panství obnovil pokoj a robotní povinnosti budou poddaní i dále plniti. Tyto nepokoje měly aspoň ten výsledek, že byl po měsíci vydán nový robotní patent, kterým byly povinnosti ubohého lidu aspoň poněkud zmírněny, usměrněny.

Jaroslav Nováček

(Státní archiv v Brně U 36/17 gub.)

Zajímavý dokument z doby toleranční

Tolerančním patentem osvíceného Josefa II. z 13. října 1781 bylo dokonáno jeho dílo náboženské snášenlivosti a dovoleno, aby se tajní evangelíci mohli přihlašovat k vyznání augsburskému neb helvétskému. V českých zemích se probudil neobvyklý ruch, neboť to, co dosud bylo zakázáno a trestáno, stalo se zákonem. Na Třebíčsku, Náměštsku, Velkomeziříčsku a Brtnicku se přihlásilo na 500 duší, které se posléze shodly na vyzvání helvétském.

Mezi nimi byli horlivci, kteří se snažili získati k přestupu své váhající spoluobčany, někdejší to evangelíky. K takovým patřili i dva občané na Chlumě, kteří proto upadli v nemilost

u katolické většiny. Ta pak podala tehdejší vrchnosti jménem obce na ně žalobu, která překypuje podlízavostí, člověka nedůstojnou. Je uložena mezi tolerančními listinami ve státním archivu brněnském a zní:

»Pochválen buď Ježíš Kristus! Jejich vysoce urozený milostivý p. p. Inspektor! Z nejhlubší poníženosti šlépěje milostivě líbáme a pod jejich milostivou ochranu se utíkáme s vinšováním J. Milosti odevzdáváme straniva pohoršení a různice o více kdo by byl začátek toho bouření a ponoukání lidu totiž předně z Chlumu Matěj Caha je přední fundátor a vychvalovač toho náboženství neb celé panství prochází a svou hubou lidi učí a koho jen může podmanit, toho potom kvalitěm k tomu nutí a víru křesťansko-katolickou nanejvýše tupí, haní kdežto nám katolíkům hrozí smutnost a těžkost z toho pochází a přepadá.

Jan Jurkas z Chlumu, celý následovník Matěje, jest tak oni spolu jako řvoucí lvi koho by zežhrat mohli chodí a lidi mámí. Začež my všichni sousedé za to poníženě prosíme a žádáme Jejich vysoce urozené Milosti jestli by bylo možno, aby ti dva muži byli z obce vyvezeni a od nás odděleni, neb se obáváme, aby (z) nás nikdo do hrozných bludů neupadl a taky bychme samí katolíci mohli spolu přebývat.

Matěj Houdek taky od nich byl k tomu tuze nucený a je div, že k tomu nesvolil, že my jsme bludaři a že více svátostí nejní než dvě a tak na tento způsob kagdého mámí a olžou. Jest-li by bylo možno, aby od nás byli

oddělení, celá obec na to usiluje a svou vlastní pečeti to stvrzujeme.

Dáno 4. Februar 1782.

Jakub Navrkal rychtář

Jan Čaha soused.

Jiřík Zimola starší.

Franc Frula Rektor.

Podobnou stížnost podaly i Kouty a Budíkovice na Jana Veškrnu. Třebaže tehdejší třebíčská vrchnost toleranci příliš nepřála, neodvážil se inspektor panství k požadovaným zázkrokům proti jmenovaným nepohodlným usedlým obyvatelům a tak tito »řvoucí lvi« zůstali na svých místech a jejich potomstvo žije na Třebíčsku dále.

Jaroslav Nováček, Brno

Ulička

V deskovém zápise o prodeji velkomeziříčského panství Jiříkem z Kravař Janovi z Lomnice r. 1447 (ZDB, XII, 544) je jmenována také ves Ulička. Je to jediný výskyt tohoto jména na Velkomeziříčsku. Kratochvíl ve Vlastivědě, okres Velké Meziříčí, ztotožnil Ulička = Tassendorf a doha-

doval se, že je to část Tasova (str. 443). Bez pochybností uvádí jejich totožnost Černý v Ukazateli jmen k latinským zem. deskám, později i Hosák v Místopisu, i když mezitím ukázal J. F. Svoboda ve Vlastivědě mor., okres Žďár, že Tassendorf je nynější Matějov, okres Žďár nad Sáz. Ztotožnění Tassendorf = Matějov je nesporné, protože ale ve vkladu 1447 přichází i Matějov i Ulička, nedá se Ulička ztotožnit s Tassendorfem z r. 1366 (ZDB, IV, 442). I Kratochvílova lokalisace Uličky jako části Tasova je bezdůvodná. Ztotožňují zmíněnou Uličku s Lavičkami u Velkého Meziříčí, které byly vždy součástí panství velkomeziříčského.

5. 3. 1445 Jan z Lomnice jako nový majitel panství prodává rychtu v Lavičkách (LSA III, 174), a když je mu panství r. 1447 do desk intabulováno, Lavičky mezi osadami uvedeny nejsou, zato je uvedena Ulička, o které jinak na Velkomeziříčsku není nic známo. Ulička existovala však na Jihlavsku, kdežto v našem velkomeziříčském případě jde dle všeho o omyl písařův.

Jindřich Šilhan